

SZÁSZ ISTVÁN TAS

Önismerettel a megmaradásért

Gondolatok a 77 éves kolozsvári Hitelt olvasván

Az 1935 és 1944 között Kolozsváron megjelent nemzetpolitikai szemle, a *Hitel* szellemi főgyökere Széchenyi és Makkai önismeretre, magunk revíziójára intő gondolataiból táplálkozik. Ugyanakkor számos tanulmányában – Németh László szellemiségét hordozva – a helyzet sugallta kicsinységgel szemben a nagyságra és a minőségre való törekvést jelöli ki feladatul.

A két különböző kort képviselő s mégis egy irányba mutató „iránytű ember” szellemét tehát Németh László homloka mögé vetítve is megvizsgálták. Ő mint a lap első szerkesztőinek egyik fő tanácsadója figyelmeztetett arra, hogy egyre inkább valósággá válik egy komor alternatíva: „meghalni vagy kovász-népnek lenni”. Ezzel egyben természetesen ez utóbbi mellett tette le voksát ő és a reá hallgatni kész *Hitel* is. Németh László máshol ezt még céltabban fogalmazza meg, s azt mondja, hogy a magyarság csak Európa megmentésének célját követve maradhat meg biztosan. Tehát szerinte a magyarság európai hivatása egyben életmegtartó eleme is. A magyar nemzetnek pedig kultúrmagyarsága vagyis minőségében felfokozott állapota által lehet elvitathatatlan szerepe a térségben és Európában egyaránt. És ebben nem kis szerepe van az értelmiségnevelésnek, valamint a középosztályosodásnak, annak a folyamatnak, amelyik – hogy érzékletes próbáljak lenni – ha támogatják, úgy történik, mint a vizek jégpáncéljának vastagodása. Alulról.

Ha ezt a néhány rövid gondolatot befogadtuk, azonnal jelen időre és Erdély mellett az anyaország felé is fordul az elme.

Az elkezdett gondolatot megszakítva, de a címtől – megmaradás – nem elszakadva meg kell jegyeznünk, hogy a Trianon utáni erdélyi magyarság virtuális kisebbsége már régebben ténylegessé lett. A nemsokára évszázadosá váló – és minden takargatás és tagadás ellenére – rendszertől, korszaktól s mára már az úgynevezett „európaiságtól” függetlenül is piros-sárga-kék fonalként végighúzóódó homogenizációs téboly máig ezt történelmi lépésekkel fokozta. Úgy amint a legutóbbi népszámlálás adatai megrázóan tükrözik is.

Minden tudományoskodó felmérés, minden magyarázkodás és diplomatikusan ügyeskedő szöveg felesleges. Elég annyit felírni egy papírlapra, hogy hány magyar élt a mai Románia területén az első világháborút követő évben, és hányan voltak 1990-ben, és ugyanezt megtenni a románokra vetítve is. Külön érdekesség, ha ezt felvázoljuk csak a Magyarországtól elcsatolt területeket illetően. Azért írok 1990-et, mert ezután más jellegű demográfiai mozgások hamisítják a képet. Minthogy ebből annak kell kiderülnie, hogy a két népesség szaporodása százalékosan jelentősen eltér – hiszen a magyarok nem szaporodtak –, feltehetjük a kérdést: azonos körülmények, az állítólag Európában a „legjobban” megoldott nemzetiségpolitika mellett hogyan lehetséges ez az eltérés? A többi felesleges mellébeszélés. Lehet ezt színeznni ezzel-azzal, főleg a román gyermekvállalás történelmileg ismert fölényével, de a XX. században fokozatosan záródott az olló a két nép – egyéb körülményektől független – demográfiai „teljesítménye” terén. Mára már a természetes fogyás is megjelent az otthon maradt románok esetében is.

Közbevetőleg ennyit az erdélyi megmaradás – vétkes tömörséggel – demográfiaiak nevezett összefüggéseiről.

És most vissza az alapgondolathoz mely, mint arra már céloztam, nem sajátosan erdélyi kérdés. Vagyis a *Hitel* gondolatísága az anyaország számára is jól használható iránymutatást jelent.

Amennyiben az erdélyi magyarságnak virtuális és tényleges kisebbségként, gazdasági hátrányokkal küzdve, kulturális elszigeteltségben stb. beszorítva kellett és kell építenie a megmaradást szolgáló önismeretét, ugyanolyan európai körülmények között szorong az anyaország magyarsága s az összmagyarság is.

Mi több, akkor, amikor az anyaország szorongatott helyzetét semmibe véve, pusztán hatalmi érdekből, a létszámánál sokkal nagyobb gazdasági erővel és jelentős külső támogatottsággal a balliberális és komprádor szellemű kisebbség, egy többséget utánzó hamis önbizalommal, belülről és „kiküldött beküldőkön” keresztül kívülről is, tehát két oldalról támad, ez az állapot tovább fokozódik.

Az eddig hiányzó nemzetstratégia – imígyen kényszerű és gyorstalpaló módszerekkel épülő és működtetett – jelenléte azonban már érzékelhető. Örömkre felbukkannak a nagyot vállalás, az európai feladatokra való kitekintés elemei is.

Vajon mondhatjuk-e, hogy körvonalazódik egy harmadik Magyarország?

Nem meglepő, hogy az ellenfelek kórusa nevetségessé tenné, máskor veszedelmesnek tünteti fel, sőt éppenséggel önpusztítóknak.

Ebben a helyzetben a feladat lehetetlennek tűnhet. Ugyanakkor azonban elkerülhetetlen is. Legalábbis ha az elején felvázolt gondolatokat mint iránytűt elfogadjuk.

Amiről ebben a roppant nehéz helyzetben kevesebbet beszélünk, az éppen a *Hitel* alapvető irányelveinek legfontosabbika: az önismeret, a magunk revíziója, a minőség mint célkitűzés, tehát Széchenyi, Makkai, Németh László útmutatásainak tudomásulvétele a politika faktorai által.

Nehéz feladat. A saját hibák felismerését éppen saját hibák akadályozzák. Ha az erre való képtelenséget és ódzkodást egy erre mégis alkalmas szűk politikai elit megpróbálja áttörni, annak itt, belül belpolitikai, kívül pedig európai ellenszéllel kell megküzdenie, s aligha tudja elkerülni a diktatórikus billog reásütését.

A Széchenyi által hangsúlyozott magyar önismeret, a magyarság képességeinek és lehetőségeinek ismerete, a Makkai-féle önrevízió és a Németh László által javasolt minőségközpontúság egymást kiegészítő feladatsora lehet az egyetlen eszköz arra, hogy megtaláljuk a helyes utat. Ezért nevezem őket iránytűembereknek, ezért lehettek ők már hetvenhét évvel ezelőtt a *Hitel* kiváló vezéregyéniségei számára is meghatározó gondolkodók.

Mára ez a helyzetünk csak romlott, s mint jeleztem, az egész Kárpát-medence magyarságát érintővé szélesedett. A megoldást is közösen kell keresnünk.

A *Hitel* régi oldalait forgatva, s az általuk felmutatott nagyok műveit nap mint nap olvasgatva könnyebben nyerhetjük el a megmaradás reménységének vigaszát.

De vajon a politikai elit pártháborúra is kényszerített faktoraiból hányan képesek erre?

Hányan jutottak el erre a felismerésre, melynek, Istennek hála, legfelső szinten észlelhetjük jeleit?

És az ezen egyedüli irányt támogató hazai közeg képes-e kitartani egy egyelőre csak időnyerést ígérő küzdelem mellett? Ezért is meg kell tenni mindent. Eme gondolatok közérthető „fordításának” mindenhova el kell jutnia.

Széchenyi ezt mondotta: „A sötét jövőző kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik bíborszínű távlatban, ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen [...] minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyobbításában, a csinosodó nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret.” E téren ismeretes hiányosságaink és e hiányosságaink legyőzésére tett elégtelen erőfeszítéseink lehetnének a „magunk revíziójának” legelső felismerései. A *Hitel* iránytűemberei itt találkoznak.

Széchenyi idézetében már ott van az önismeretre buzdítás és Makkai magunk revíziójának nyilvánvaló szükségessége, valamint Németh László figyelmeztetése is a minőségre.

Hinni kellene, tenni kellene.

Mindez azonban türelmet és áldozatvállalást igényel. Ha viszont elkezdjük önrevízióinkat, hamar rájöhetünk, hogy e téren végezték bennünk a leghatalmasabb pusztítást. Igen, ama négy és ama két évtized.

De elveszejthet-e minket egy emberöltő mérgezett szele?

És ezen a ponton – mint megannyi szor – megjelenik ismét a hit mint nélkülözhetetlen életerő, reménységforrás, kapaszkodó, a sokak számára is leghatalmasabb iránytű. Éppen az, melytől Európa többi részét követően minket is meg akarnak fosztani.

A megtartó feladat szinte kínálja magát.

A TRIANON UTÁNI ERDÉLYI INTELLIGENCIA
HARMINCAS ÉVEKBELI ÚTKERESÉSE
ÉS ANNAK MÁNAK SZÓLÓ TANULSÁGAI

Útkeresésünket a folytonos újakezdés jellemzi. Generációk erőfeszítései tűnnek el, mert idejükből, erejükből, lehetőségeikből csak fél sikerre tellett, vagy lehet, ennél valamivel többre, de nem kaptak elismerést. Minden eredmény eltűnik, s kezdődhet az egész előről. Ami megmarad, az pusztán annyi, hogy esetleg egy útirányt kipipálnak. Olykor talán éppen a legjobbat. Arra már nem megyünk!

Ennek jegyében olvasgatom az errefelé méltánytalanul alig ismert Venczel József sorait, a hasonló sorsú egykori kolozsvári *Hitel* 1935. márciusi számában. Címe: *Az új intelligencia útja*.

Ha a *Hitel* generációjának alapvető gondja volt a „népvezető értelmiség” minőség és szándékbeli hiánya s egyáltalán a műveltség korabeli alacsony színvonala, akkor ezt elmondhatjuk ma is. Együtt – elszakított és anyaországi magyarok.

Akkor ott, másfél évtized után, felnőtt egy új generáció, mely eljutott a feladat felismeréséig. Tehát ennyi idő kellett hozzá. Trianont követően ugyanis a népvezetés megoldatlan feladatával, intézményi háttér nélkül, egy a balkano-bizantin világra felkészületlen, régi értelmiséggel és az államnyelv ismeretének hiányában állt ott Erdély magyarsága.

De mi a helyzet ma itt, az anyaországban?

Két évtized elteltével sem mondhatjuk el, hogy egy nemzeti értékrendet képviselő erős és népvezetésre alkalmas, arra elszánt és támogatott értelmiségünk volna. Vannak személyek, vannak intézmények, születnek törvények, és észlelhetők fel-fellobbanó szándékok. Hiányzik azonban az erő, az elszántság, a nemzeti elkötelezettség szükséges súlya, a feladat fontosságához méltó támogatottság. És mindez nem csupán felülről lefelé érvényes, de lentől felfelé mutató irányban is. Az intézményes háttér átalakítása sem

tart ott, ahol kellene. Elég, ha az oktatási intézmények szellemére figyelmeztetek. Az egymást váltó kurzusoknak az értelmiségi gondolkodásra gyakorolt hatásátlagát megvonva, egyáltalán nem nevezhető nemzetinek. Az oktatók inkább a neoliberais világ – most éppen lázongó – hívei vagy csendes, szinte magukat szégyellő nemzetiek. Természetesen tudom, hogy számos fgyelemre méltó kivétel is felsorolható.

Nem tisztem itt, hogy most vitát nyissak a demokrácia játékszabályairól, az egyes oktatók szabadságáról. Ezeket magam is elismerem. Csakhogy amint Trianon után az elszakítottak élet-halál kérdéseivel szembesültek, úgy igaz ez ma az egész magyarságra, s a megmaradás imperatívusza arra kényszerít, hogy ennek megoldására törekedjünk. Annak útjai pedig semmi esetre sem vezetnek az önmegvalósítás istenítésének elvétől vezérelve, a közösséget csak az érvényesülés tengerének tekintő neoliberais irányba.

Az elszakított területeken mindez ma fokozott mértékben igaz, csak más-más hang súlyokkal.

Térjünk hát vissza Venczel Józsefhez, s lássuk, miként gondolkodott ott és akkor, abban a helyzetben a népvezetés feladatához nélkülözhetetlen értelmiség gondjáról.

Mint a *Nép és intelligencia* című fejezetben írja, az erdélyi társadalom a Trianon utáni másfél évtizedben kétrétegűvé fogyott. A „nép” és az „intelligencia” párosára egyszerűsödött a kép. Amint mondja, a társadalmi megosztottság több sallangjáról le kellett mondani.

Máris megpróbálok napjainkra gondolni. Erdélyi és magyarországi viszonylatban is. Akkor a román földreform számolta fel az arisztokráciát, a nagybirtokos dzsentri réteget, az államvezetésből való kimaradás pedig a bürokráciát törölte le a palettáról. A szabadfoglalkozásúak, a nevelők és a papok maradtak meg középosztályként. A felette keletkezett vákuum aztán „felszíppantotta” őket mint legfelső osztályt vagy réteget, és „intelligencia” névvel foglalták el új helyüket. A „nép” akkori fogalomkörébe a földművesek, iparosok, kereskedők, munkások kerültek.

Közel egy évszázad múltán mindez lényegesen megváltozott. Nem az elméleti besorolás módszertana, hanem az élet avatkozott be. Mára a „nép” és az „intelligencia” helyett a leszakadtakról, a jó esetben belőlük bővülő középosztályról és egy főleg gazdasági (és ezzel összefonódó politikai) elitről hallunk. Az első a globalizáció óhajtott terméke, és szándéka szerint a fizikai megélhetés határán és a szellemi megélhetés elvárható határa alatt létező tömeget jelentené. A kor világitiránya a középréteget – saját érdekeiket is keresztezve – nem szeretné alulról túlságosan táplálni, vagyis a felzárkózás útján gyarapítani. A tömegben „hajózó” globalizációs elit pedig egy egészen keskeny réteget jelent. Hol van itt az intelligencia helye? Természetesen valahol el kell helyezni, mert a profittermeléshez és a fogyasztáshoz is nélkülözhetetlen. Jelek szerint a megtúrt és minél vékonyabb középosztályt ennek kell alkotnia, de elsősorban mint technikai és nem mint humán szellemi csoport. A szellem erősödése a veszélyes kritikai álláspontnak, a felismerés képességének a fokozódásával jár. Lehet az ilyeneket megvásárolni, gazdaságilag vagy más eszközökkel magukhoz láncolni, de óhatatlanul felbukkanhat közöttük a felismerőképességűek sora.

Az intelligenciának tehát – szándékaik szerint – a középosztály minél vékonyabb rétegének kellene lennie. Éppen csak amennyi a profitszerzéshez, a működőképességéhez, az innovációhoz, a gépezet kiszolgálásához szükséges.

A „felsőbb” szándék a tömeg lebutítására és az intelligencia önmegtartó és önkiszélesítő igénye eredendő módon ellentétben állnak egymással. Az intelligencia – már csak

a nagy számok törvénye szerint is – alulról táplálkozhat csupán, az onnan „felszabaduló” tehetségekből. Nem véletlenül írok felszabadulót, hiszen önkéntelenül is eszembe jut, hogy mennyire hasonló ez a rabszolgatartó társadalom osztályok közötti ozmózisához. A tudás és a tehetség és egyéb erények vagy éppenséggel a szerencse útján ott is volt egy kiskapu a rabszolda felszabadulása felé. Ez is afféle középosztályosodás lehetett.

Az Erdélyben annak idején észlelt és lelkiismereti okokra is visszavezethető, tehát tudatos szolidaritás az akkori maradék két réteg között mára másként működik. Alulról a felzárkózás (szabaddá válás) igyekezete, felülről a saját réteg erősödése szükségességének felismerése és igénye táplálja.

Ezeket a folyamatokat a legkülönbélebb egyéb érdekek színezik, de egészében véve az Unióba lépett honi és erdélyi magyar társadalom hasonló változásokon megy keresztül. Erdélyben ezt még az etnikai homogenizáció leküzdhetetlen szándékának nyomása teszi mássá.

A „nép” és az egykori „intelligencia”, illetve a ma egészen mást jelentő nép és az intelligenciát is magába foglaló középosztály mellérendeltsége akkor és most is fennáll és fennáll. Ott akkor elsősorban etnikai és természetesen az ettől elválaszthatatlan gazdasági okokból, itt és ma egy a nemzeti lét szellemének pusztító elsivárosodása ellen szellemi-gazdasági küzdelmet igénylő helyzet miatt, ami mára a határon túl is egyre aktuálisabb. Akkor mint vizontszolgálat, mint a magasabbrendűségének felelősségéből fokadóan a vezetés feladatát elfogadó magatartás, ma főleg mint az önkiteljesítés közösségi támogatás nélkül megvalósíthatatlan útja.

Itt és most a középosztály erősítésére kidolgozott kormányprogram kezd működni.

Ennek eredményessége, eszköztárának bősége, alkalmazásának kormányfüggő időtartama nem tudható, csak becsülhető. Mindenesetre az európai és világtrend ellenében működtetni próbált kísérletről van szó.

Akkor Venczel József értelmezésében a középosztály mást jelentett, és a „nép” esetében az öntudat hiányáról, az életátértékelés szükségességéről beszélt. Ezt nemzedékváltásnyi feladatnak vélte.

Ma a negyven év főleg lelki és egyoldalú szellemi leépítő munkája és a húsz esztendő lelki és szellemi pusztítása után a globalizációs alapanyaggá silányosodás küszöbén szintén nemzedékváltásnyi időre van szükség egy igazi változáshoz.

A második fejezet a *Nemzedékek kötelessége* címet viseli.

Már az első mondat így szól: „Az erdélyi magyarságnak jól megfontolt, minden részletre kiterjedő kultúr- és gazdaságpolitikára van szüksége”. Aztán magától értetődően jelzi, hogy mindkettőnek intézményes háttér is kell. Szolgáló intézményeknek kell az irányító és irányított néprétegeket összekapcsolniuk.

Mit mondhatnék? Bár a rétegzettség ma másként mutat, a feladat mit sem változott.

Már akkor is hiányolta a szerző a „nép” és az „intelligencia” szintézisét olyan értelemben, hogy ez utóbbi kötelességszerűen álljon a népvezetés szolgálatába úgy a kultúra, mint a gazdaság terén és intézményesen.

Vajon ma ott az intézményes háttér hol tart? Hiszen a háborút követően éppen saját „érdekvédelmünket” rendelték ki a párt szavával az érdekeinket védő intézmények felszámolására, s a Magyar Népi Szövetség ezt – ahol tudta – meg is tette. Lásd például az akkor már több mint száz esztendő Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ármányos felszámolását.

És vajon az anyaországban, ahol van intézményes háttér, az abban munkálkodó „intelligencia” mennyire ismeri a szót, hogy: népszolgálat? A ma még aktív idősebb generáció – tisztelet a kivételnek – már más nevelést kapott, a fiatalabbja pedig még nem kapta meg ezt a neveltetést. Nem kaphatta meg, mert ez generációs időt igényel, és mert a váltakozó kormányok váltakozó hozzáállása a létező kezdeményezéseket is lefejtte. Az oktatni nem képes oktatóknak kellene erre tanítaniuk újabb korosztályokat.

Akkor és ott a húszévesekben reménykedett a szerző, és fel is vázolta az ezzel kapcsolatos feladatokat.

Ímígyen:

1. pontosan körülírni társadalmi szemléletüket,
2. kidolgozni a kultúr és gazdasági népvezetés programját,
3. szervezett erővel felkészülni az előző nemzedékekkel való együttműködésre, illetve azok leváltására.

Itt és most szintén reménykedhetnénk ezekben a fiatalokban, s számukra is valami hasonló utat jelölhetnénk ki, de miközben vannak tudásban és képességekben erre alkalmas fiataljaink, nekik nincs a szolgálatra képessé tevő nemzettudatuk. A neoliberais nevelés és a hazai, valamint világkörnyezet az egyén érvényesülését a közösség elé helyezi – nemcsak szóban, hanem minden szándékában, tetteiben, hatásában is.

Bár vannak biztató példák, de a feladat sikeréhez szükséges tudatosan áldozatot is vállaló és türelmes sokaság, a verbalitáson túl, sehol sem látható.

A harmadik fejezet *az értelmiségnevelésről* szól.

Venczel József a népnevelései azonos fontosságúnak tartja. A nép öntudatra ébresztése és a céltudatos értelmiség nevelése ugyancsak fontos és összetartozik.

Gondolom, ennek ott és itt, akkor és ma is ugyanolyan érvényessége volt és van. Már csupán azért is, mert az utóbbi szükséges az előbbihez, s az utóbbi sikeres munkálkodása szükséges ahhoz, hogy aztán alulról építkezessen, gyarapodhasson. Így aztán létrejöhet a saját, új értelmiség.

Hasonló folyamatot más értelemben és más céllal a szocializmus építése idején is tapasztalhattunk, de azzal a nevetséges paradoxonnal, hogy az alulról jövő értelmiségi, amint azzá vált, potenciális osztályellenségévé avanzsált, és gyanús lett. Mint előbb erről már beszéltem, ez a dilemma a globalizáció esetében is tetten érhető. Saját nélkülözhetetlen, de mindenkor gyanús értelmiségét mindkét rendszer megpróbálta megvásárolni vagy magához kötni. Természetesen saját képére szabott más-más módszerekkel. De ez egy másik történet. A mára vonatkoztatva annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy a globalizáció emberanyagának futószalagján is ott van a feltétlenül szükséges értelmiség, és ott sem örülnek neki. Ezt ellensúlyozza újmódi neveltetése az önmegvalósításra, a közösség lenézésére, a nemzeti öntudat nevetségessé tételére.

A *Hitel* már a kezdetektől a „több műveltséget” jelszót tűzte zászlajára. Az értelmiség nevelése szerintük e jelszó továbbvitelét jelenti.

Mondanom sem kell, mekkora ellentétben van ez a globalizációnak a tömegek lebutításra tett erőfeszítéseivel. Pedig itt és ma is alapvető szükséglet volna egy népvezető intelligencia kiművelése. A *Hitel* kinyilvánította azt a szándékát, hogy ezt a feladatot próbálja megoldani, és ezáltal a célkitűzések céltudattá izmosodnak.

Úgy vélem, hogy hasonló szándékok már itt és a mában is vannak, és ráadásul itt és ma nem gátolja ezeket a *Hitel*-idők nemzetiségi politikája. Amott Erdélyben vi-

szont a helyzet szinte változatlan. Csak a módszerek változtak, és öltöttek európai mezt.

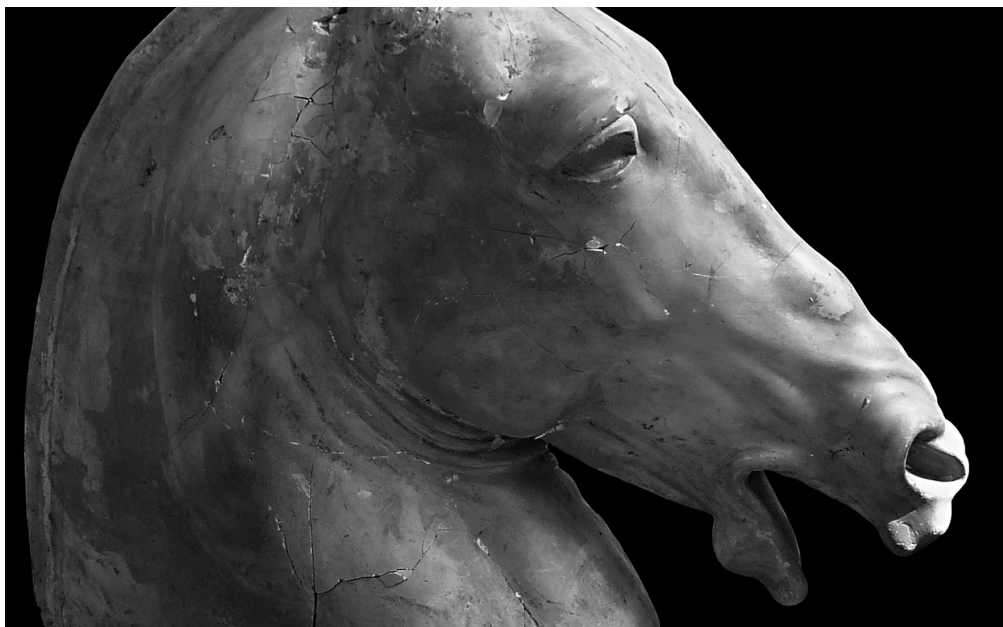
Itt azonban nagyon komolyan kell venni a figyelmeztetést. Szükség van az új generációkból felnövekvő új vezető intelligenciára, szükség van az ezt az alsóbb rétegekből is felemelni képes középosztályra, szükség van egy új oktatói generációra és az ehhez nélkülözhetetlen időre.

Demokráciában, tetszik, nem tetszik, a szükséges időt csak egy így gondolkodó párt nyerheti el, és ez pártharcok révén lehetséges. Vagyis pártpolitikára kell fecsérelni az energiákat. Lám mennyire igaz, hogy a pártpolitika nagy akadályozója a nemzetpolitikának. Ez utóbbihoz legalább kétharmad és több ciklus szükségeltetik. Ha erre nincs garancia, a pártpolitika kénytelen bírálható módszerekkel konzerválni nemzeti célokat hordozó intézkedéseit. Ez a bebetonozás.

Mi mást tehetne?

A demokrácia kötelező, az általunk megvédett és óhajtott Európából nem költözhetünk el. Szomszédjainktól nem szabadulhatunk sem mi, sem odaszakadt mieink. Tehát meg kell ismét tanulnunk gúzsba kötve táncolni. Gúzsban és gúnyban és ellenszélben és sokszor reménytelenül.

De mégis!

Tanulmány

Szász ISTVÁN TAs (1938) nyugalmazott pszichiáter és általános szakorvos. Leányfalun él. Tizenhárom kötete jelent meg különböző műfajokban. Utóbbi kötetei: *Levelek Európában* (2009); *Humus Sapiens* (2009).